

obrtnička dinamičnost, visoka crkvena aktivnost, a s vremenom i razgranata svjetovna kulturna angažiranost. Daleka staroslavenska tradicija ćirilicnoga pisanja, u srednjem vijeku prepletana i s glagoljičnom praksom, izvrnuta latiničnom utjecaju, ali ponajviše izgrađena u osebuju, prepoznatljivu novu vrijednost u ćirilickopaleografskom univerzumu, svoj puni razvoj imala je priliku doživjeti i na pragu modernoga doba. Ćirilica na svom svojevrsnom izdisaju, u jednoj od svojih regionalnih inačica, iskazuje tako sav svoj potencijal, iako zapravo ključnu priliku da se afirmira kao pismo tiskane kulture u konkretnom trenutku i na konkretnom prostoru zbog povijesnih razloga nije imala. Knjiga Stipe Mandžeral dragocjen je prinos suočenja s takvom sudbinom i poziva na buduća još dublja istraživanja i zaključke, na svim filološkim, etnološkim i historiografskim poljima.

MATEO ŽAGAR

Ivan BOTICA; Vinko KOVAČIĆ; Kristijan KUHAR, *Knjige posinovljenja, novicijata i zavjetovanja franjevac trećoredaca glagoljaša otoka Krka (1717. – 1914.)*. Monumenta glagolitica Tertii ordinis regularis sancti Francisci in Croatia, vol. II. / Glagoljski spomenici Trećega franjevačkog reda u Hrvatskoj, sv. 2. Provincija franjevac trećoredaca glagoljaša – Staroslavenski institut, Zagreb 2015., 264 str.

Kao druga knjiga u nizu *Monumenta glagolitica Tertii ordinis regularis sancti Francisci in Croatia / Glagoljski spomenici Trećega franjevačkog reda u Hrvatskoj* koji je pokrenut s ciljem publiciranja i promoviranja bogate glagoljaške baštine franjevac trećoredaca nastale na hrvatskim povijesnim prostorima, 2015. godine objavljen je svezak pod naslovom *Knjige posinovljenja, novicijata i zavjetovanja franjevac trećoredaca glagoljaša otoka Krka (1717.–1914.)*. Prva knjiga u spomenutom nizu bila je ona fra Anđelka Badurine (1935.–2013.), znanstvenoga savjetnika u miru Instituta za povijest umjetnosti u Zagrebu, *Inventar samostana sv. Marije Magdalene u Portu na otoku Krku (1734.–1878.)*, koju su 2013. godine zajednički objavili Provincijalat franjevac trećoredaca glagoljaša u Zagrebu i Glosa d.o.o. iz Rijeke, uz financijsku pomoć Općine Malinska-Dubašnica. Ovu, drugu po redu knjigu izdavački zajednički potpisuju Provincija franjeva-

ca trećoredaca glagoljaša i Staroslavenski institut u Zagrebu uz potporu Općine Malinska-Dubašnica i Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske.

Autori i priređivači Ivan Botica (Staroslavenski institut, Zagreb), Vinko Kovačić (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu) i Kristijan Kuhar (Staroslavenski institut, Zagreb) u toj nam knjizi na jednom mjestu donose nekoliko izvorno razdvojenih rukopisa posinovljenja, novicijata i zavjetovanja ovdje logički i sustavno izloženih te opremljenih u egdotičkom smislu svim potrebnim pomagalima.

Knjiga se sastoji od dviju cjelina: uvodne studije (str. 11–48) i objave arhivskoga gradiva (str. 55–226). U studiji se donose svi bitni podatci o ovim specifičnim redovničkim knjigama odnosno povijesno-jezični kontekst registarskih zapisa posinovljenja, novicijata i zavjetovanja franjevac trećoredaca glagoljaša otoka Krka u razdoblju od 1717. do 1914. godine. Studija je popraćena i tabličnim prikazom u kome su vrlo pregledno na kronološkom principu, započevši 1717. godinom, popisana 194 trećoredska kandidata (str. 29–45), engleskim sažetkom (str. 48) te kratkim dodatkom *Korišteni redaktorski znakovi s objašnjenim transkripcijskim i redaktorskim rješenjima*.

Središnji dio izdanja *Knjige posinovljenja, novicijata i zavjetovanja franjevac trećoredaca glagoljaša otoka Krka (1717.–1914.)* čine registarski zapisi, njih ukupno 287, iz četiriju rukopisa koji potječu iz triju krčkih trećoredskih samostana: Glavotoka (Sv. Marija), Porta (Sv. Marija Magdalena) i grada Krka (Sv. Franjo Asiški). Prva dva samostana trećoredci drže još od srednjega vijeka, dok je gradski krčki samostan, koji je prvotno pripadao franjevcima konventualcima, pripao trećoredcima tek 1783. godine.

Knjige ili, kako izvorno stoji na njihovim koricama, »libri« posinovljenja, novicijata i zavjetovanja pisane su glagoljicom (kurzivom) i latinicom na krčkome čakavskom, talijanskome i hrvatskome štokavskom jeziku. Sam podatak kako se dvjestogodišnje zapisivanje na relativno uskom prostoru odvijalo po sličnom obrascu zasigurno će privući filologe i lingviste da na temelju ovih dokumenata pokušaju raščlaniti jezičnu povijest i pravopisnu politiku određenoga vremena. Ovu je glagoljašku građu među prvima istraživao i njezinu vrijednost prepoznao jedan od naših najzaslužnijih proučavatelja hrvatskoga glagoljaštva i glagolizma Vjekoslav Štefanić.

Tijekom 18. i 19. stoljeća mladići s kvarnerskih otoka, Istre i sjeverne Dalmacije za zvanje franjevac trećoredaca glagoljaša pripremali su se u krčkim trećoredskim samostanima sv. Marije Magdalene (*Maria Maddalena; Mandaljena*) u Portu na Dubašnici, sv. Marije (*Prisveta Divica Marija; Sveta Divica*) u Glavotoku i sv. Franje (*Frane; Francisko*) u gradu Krku. Registarški zapisi o njihovu posinovljenju ili vezanju uz pojedini trećoredski samostan, redovničkom oblačenju, novaštvu, formativnom razvoju u novicijatu, te, konačno, o zavjetovanju upravo se u ovom izdanju donose na okupu.

Na početku je potrebno ukratko objasniti i posebice rastumačiti svaki od triju sastavnih dijelova naslova ove knjige: posinovljenje, novicijat i zavjetovanje.

Knjige o posinovljenjima (*Libro delle figliolanze; Libro degli affigliati*) govore o pravnom vezivanju redovnika za pojedini samostan od njegova pristupanja redovništvu pa sve do smrti. Izvorište je tomu postupku nekadašnja monaška »stalnost mjesta« (*stabilitas loci*), tj. zavjet da će redovnik cio svoj život proživjeti u jednom samostanu. Nakon smrti redovnika njegova bi »špolja« (ostavština) i »pekulij« (običaj prava vlasništva pokretnih dobara, od lat. *peculium privatum*) pripali sinovskom samostanu. Upravo u prvom dokumentu kojim započinju *Knjige posinovljenja, novicijata i zavjetovanja franjevaca trećoredaca glagoljaša otoka Krka (1717.–1914.)* govori se o razlozima i načinu uvođenja posinovljenja u samostane Dalmatinsko-istarske provincije franjevaca trećoredaca glagoljaša. U glagoljskom zapisu fra Jerolima Brusića od 6. X. 1717. godine tako stoji: *Je tolikajše običaj u mnogih relioni da saviše gorinjega posinovljenja od profeša svaki fratar posobojno se prozove za sina kogakoli mostira, a to redi veće uzrokov navlastito, neka on mostir z veću ljubavju i z većim milosardjem prigleda onih fratar ki su mu sini u njihovoj nemoći i starosti teškoj po oni način kako otac ima veću pomnju svrhu sina, nego svarhu pastorka, a fratar kadi je prozvan za sina ima z većom ljubavju i nastojanjem prigledati, prokurati i proskrbiti za slavu, poštenje i korist ovoga mostira ki mu je otac, nego da nijedan ostali svitovni intereš aliti prijateljstvo, a drugačije čineći nije sin nego po stvorenju, a to jest po samomu prozvanju, a ne po sinovljenju i nije dostojan zvati se sin pravi.* U našim su se slučajevima kandidati vezivali za pojedine trećoredske samostane smještene duž sjeverne i srednje jadranske obale, tj.

od Prvić Luke u Šibenskoj biskupiji do istarskoga Kopra u Koparskoj biskupiji. Upravo je fenomen posinovljenja vrlo zanimljiv jer je u franjevaca trećoredaca glagoljaša sve do kraja 19. stoljeća postojao nerazmjer između izrazito siromašnih i manje siromašnih samostana, a mogućnost uzdržavanja samostanskih članova često je bila ključ za uzimanje novoga pomlatka.

Potom slijedi vrijeme novicijata ili kušnje u trajanju od jedne godine (*leto od novicijata* ili *od skušenja*) kao priprava za redovničko zvanje, što je bila i ostala osnova redovništva, tj. redovničke formacije. Novaci (žakni) uče redovničku formaciju i svladavaju glagoljsku pismenost i crkvene liturgijske obrede, dakle redovito školovanje franjevaca trećoredaca. Kandidat se također uči redovničkoj disciplini, u čemu ga prati učitelj-meštar (magistar) novicijata. Sve je to zabilježeno u knjigama novicijata (*Libro degli Atti di Noviziato*): podatci o oblačenju, o novaštvu, o formativnom razvoju kandidata u novicijatu. Razdoblje redovničke formacije završava zavjetovanjem triju zavjeta (koji se u Crkvi nazivaju »evanđeoski savjeti«): siromaštva, poslušnosti i čistoće. Godine 1883. donesene su *Regolamenti disciplinari* fra Josipa Dujmovića (1833.–1884.), tj. odredbe za pristupnike u novicijatu temeljene na sakramentalnom životu i molitvi (na crkvenoslavenskom i na latinskom jeziku), a iste je godine na provincijskom kapitolu na Školjčju (Galevcu) odlučeno da se u samostanu sv. Marije u Glavotoku nanovo uspostavi jedinstveni trećoredski provincijski novicijat.

Nakon završetka novicijata kandidat moli da bude pripušten zavjetovanju. To se pak činilo balotanjem, tj. tajnim glasanjem svih članova samostana. Nakon pozitivna rezultata pojedinac se zavjetovao na *Pravilo Nikole IV.* i na *Ustanove III. samostanskoga reda*, a njegove je zavjete prihvaćao provincijal ili njegov delegat koji je najčešće bio gvardijan. Zapis o zavjetovanju potpisivao je vlastoručno zavjetovanik i provincijal (ili njegov delegat), dok od 19. stoljeća taj zapis supotpisuju i dvojica ili više svjedoka. Upravo ti zapisi čine knjige zavjetovanja (*Libro delle Professioni Religiose*).

Iz ovih se dakle zapisa može iščitati broj duhovnih zvanja (ukupno su, kao što smo već naveli, bila 194 kandidata, tj. duhovna zvanja), ritam novačenja u pojedinom samostanu, broj samostanskih sinova i usporedba s njihovim brojem u drugim samostanima. Upravo je broj samostanskih sinova često odražavao ekonomsku snagu samostana. Osim navedenoga, zapisi sadržavaju brojne sitne podatke koji dopunjuju spoznaje o trećoredskoj, potom

krčkoj, ali i creskoj i istarskoj zavičajnoj te konačno obiteljskoj prošlosti pojedinaца. Mnogo je zapisa o istarskim trećoredcima o kojima je nakon uništenja samostana u Napoleonovo doba i kasnije nebrige ostalo malo podataka.

Što se pak tiče metodologije rada primijenjene u izdavanju ovoga vrijednoga gradiva, možemo istaknuti sljedeće. Poštivan je kronološki kriterij, po kojem su svi izvornici raščlanjeni u pojedinačne zapise kao da su zasebni dokumenti i priređeni za objavu po pravilima egdotike (redni broj, *datum temporale* i *locale*, regest, signatura, korpus). Uz arhivsku signaturu s folijacijom i drugim napomenama (npr. pečat) navodi se i autorstvo svakoga pojedinačnoga glagoljičkoga zapisa, što je posebnost ovoga izdanja, te će omogućiti daljnja istraživanja razine zapisivačeve pismenosti, napose paleografske osobitosti.

U paleografskom smislu sve što je glagoljicom napisano doneseno je u transliteraciji s određenim transkripcijskim zahvatima, tako da zapise može čitati i razumjeti svatko. Kao zanimljivost spomenimo činjenicu da se glagoljica u ovim knjigama najdulje zadržala upravo u samostanu u gradu Krku iako je on vrlo kasno došao u trećoredske ruke. S druge strane, latinični zapisi doneseni su u doslovnoj transkripciji jer ih je bilo vrlo teško ortografski usustaviti. Svakako vrijedi istaknuti kako je prvi latinični zapis na hrvatskom jeziku u ovim registrima ostavio fra Dragutin Antun Parčić, ključna osoba u obnovi staroslavenskih liturgijskih knjiga, a time i jezika, u drugoj polovini 19. stoljeća na hrvatskom crkvenom prostoru.

Nadalje, izostavljena su pojedinačna rješenja novocrkvenoslavenske ortografije koja se sporadično pojavljuju u glagoljskim zapisima. Prema riječima priređivača, oku najvidljiviji bio je apostrof, koji je uglavnom služio za umekšavanje palatalnih konsonanata i kao zamjena za sonant *j*. Naime, vjerno prenošenje apostrofa samo bi opteretilo tekst, a gotovo da ne bi pridonijelo boljem razumijevanju značenja pojedinih riječi. Priređivači su nastojali očuvati izvorna osobna imena gdje je god to bilo moguće (Osip, Anton, Anjel, Miko), jer se u literaturi provodi štokavizacija, pa tako otočani 18. i 19. stoljeća nerijetko postaju Josip, Antun, Anđeo i Mihovil. Zavičajno gledajući, najviše je trećoredskih kandidata s područja otoka Krka (Dubošnica, Šotovento, Omišalj, Dobrinj, Vrbnik, Baška, Punat, Krk), manji dio dolazi sa susjednoga Cresa, iz Istre (Vižinada), potom iz Dalmacije, a zabilježena su čak i četiri talijanska i dva slovenska kandidata.

Knjiga je opremljena popisom kratica, rječnikom manje poznatih riječi te kazalom osobnih imena i kazalom toponima. Nekoliko odabranih slikovnih priloga čitateljima će zasigurno približiti izgled, a stručnjacima paleografske osobine pojedinih rukopisa. Napominjemo da u nizu *Monumenta glagolitica Tertii ordinis regularis sancti Francisci in Croatia / Glagoljski spomenici Trećega franjevačkog reda u Hrvatskoj* nije predviđeno objavljivanje faksimila (osim ako je riječ o manjim ili iznimno vrijednim srednjovjekovnim rukopisima), pa ih stoga nema ni ovdje. Svi zainteresirani upućeni su na Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, Staroslavenski institut u Zagrebu i, konačno, na Provinciju franjevac trećoredaca glagoljaša sa sjedištem na Ksaveru u Zagrebu, koji posjeduju lako dostupne digitalizirane izvornike.

Za povijest otoka Krka izdanje *Knjige posinovljenja, novicijata i zavjetovanja franjevac trećoredaca glagoljaša otoka Krka (1717.–1914.)* iznimno je važno, a za povijest cjelokupnoga hrvatskoga glagoljaštva nezaobilazno jer donosi vrijednu građu koja je sama za sebe spomenik jednoga vremena – onoga glagoljaškoga.

TOMISLAV GALOVIĆ